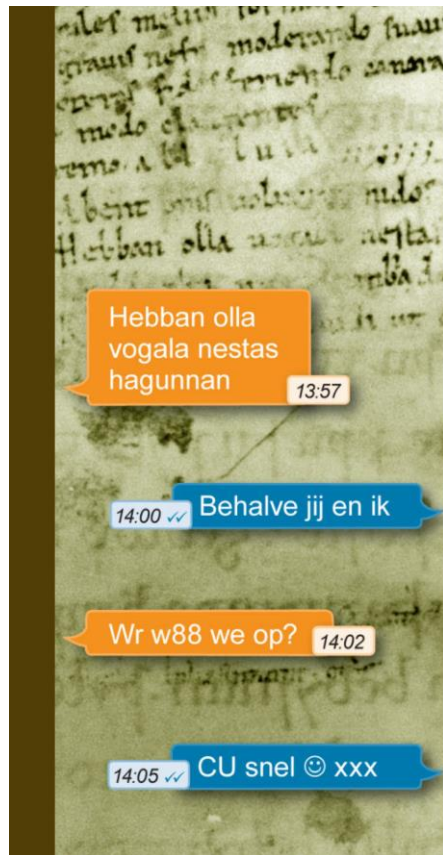

Bijlage bij het hoorcollege *Taalverloedering*

TAAAL- VERLOEDERING

EEN HOORCOLLEGE OVER DE
VERANDERINGEN IN HET
NEDERLANDS IN DE 21E
EEUW

door Marc Oostendorp

Inhoudsopgave

[Marc van Oostendorp](#)
[SG Leiden](#)

[College 1. Nederlands, oud en nieuw](#)

- [H1. Het vroegste stadium](#)
- [H2. De eerste duizend jaar van het Nederlands](#)
- [H3. Het ontstaan van de standaardtaal](#)

[College 2. Nederlands, goed en fout](#)

- [H4. Waar komen onze normen vandaan?](#)
- [H5. Het spellingdebat](#)
- [H6. De wet en het Nederlands](#)

[College 3. Nederlands, plat en zangerig](#)

- [H7. De belangrijkste dialectgroepen](#)
- [H8. Wat is het verschil tussen een taal en een dialect?](#)
- [H9. De dialectrenaissance](#)

[College 4. Het Nederlands en de moderne tijd](#)

- [H10. De Nederlandse taalhouding](#)

[H11. Taal en techniek](#)

[H12. Enkele moderne ontwikkelingen in het Nederlands](#)

[Aanbevolen literatuur](#)

[Colofon](#)

Marc van Oostendorp

Marc van Oostendorp is zijn levenlang gefascineerd geweest door taal: door vreemde talen maar vooral ook door zijn eigen taal, het Nederlands. Hij studeerde taalwetenschap en informatica aan de universiteiten van Leiden en Tilburg. Sinds 1999 werkt hij aan het Meertens Instituut in Amsterdam als dialectonderzoeker en sinds 2007 als hoogleraar taalwetenschap aan de Universiteit Leiden. Hij heeft veel geschreven over taal - zoals artikelen voor onder meer NRC Handelsblad en Onze Taal en wetenschappelijke en populair wetenschappelijke boeken. Hij heeft ook een website (www.vanoostendorp.nl) en een Twitter-account ([@fonolog](https://twitter.com/fonolog)).

Studium Generale Universiteit Leiden

Studium Generale Universiteit Leiden organiseert lezingen voor studenten en andere belangstellenden van binnen en buiten de universiteit die over de grenzen van hun vakgebied heen willen kijken.

Voor meer informatie, kijk op: <https://www.universiteitleiden.nl/studium-generale>

Synopsis van het hoorcollege *Taalverloedering*

College 1. Nederlands, oud en nieuw

H1. Het vroegste stadium

Als het Nederlands verloederd is, wanneer was het dan nog wel mooi en zuiver? We kunnen ongeveer duizend jaar terugkijken. Maar hoe ver we ook terugkijken, we zien dat het Nederlands altijd aan het veranderen was en altijd onder invloed stond van andere talen. Het zuivere Nederlands waar veel mensen naar lijken terug te verlangen, heeft dus misschien wel nooit bestaan.

Zo kun je laten zien dat het Nederlands ontstaan is doordat de talen van Germaanse stammen zich mengden met talen van bezetters, zoals de Romeinen, en burenen, zoals de Kelten. Maar ook met dat van eerdere bewoners van onze streken van wie we nu nog maar weinig over hebben behalve wat woorden die de eerste Nederlandstaligen van hen hebben overgenomen.

Wat was precies dat eerste zinnetje? Er werd lange tijd geloofd dat het ging om een romantisch tekstje uit een liedje, *Hebban olla vogala nestas bigunnan*, maar inmiddels wordt betwijfeld of dat eigenlijk wel Nederlands was (en geen Engels) en bovendien zijn er oudere, minder romantische zinnetjes opgedoken.

Er is dus nooit een paradijselijk vroeger stadium geweest waarin het Nederlands 'zuiver' was en onvermengd. Onze taal is, net als alle andere talen, vanaf de allereerste dag permanent in beweging geweest.

H2. De eerste duizend jaar van het Nederlands

In vogelvlucht gaan we door duizend jaar geschiedenis van het Nederlands. Wat is er in die tijd allemaal gebeurd? Er wordt traditioneel onderscheid gemaakt tussen drie perioden: Oudnederlands, Middelnederlands en Modern Nederlands. De grenzen tussen die perioden zijn natuurlijk een beetje willekeurig: men stond niet van de ene op de andere dag op om te ontdekken dat men ineens collectief een nieuwe vorm van Nederlands sprak. De ontwikkelingen zijn veel geleidelijker gegaan.

Een van de ontwikkelingen lijkt slijtage te zijn van complexiteit. In de middeleeuwen verdwenen bijvoorbeeld de naamvalsuitgangen van de bijvoeglijk en zelfstandig naamwoorden (er was geen verschil meer tussen de man en den man). Eigenlijk is die ontwikkeling nog steeds aan de gang, nu het verschil tussen zij en hun aan het verdwijnen is. Dat soort ontwikkelingen hebben misschien te maken met migratie en de vorming van steden. Kinderen die hun moedertaal leren hebben geen moeite met naamvallen, maar volwassenen die een vreemde taal leren wel. Naarmate er dus meer mensen naar de stad trekken en daar een net andere taal, of een net ander dialect, moeten leren, verdwijnen de naamvalsuitgangen.

Dat wil niet zeggen dat men er niets aan heeft gedaan. Al in de zeventiende eeuw ontstaat er een beweging die de naamvallen opnieuw wil invoeren, omdat men meent dat een serieuze taal zo'n systeem nodig heeft. Zulke pogingen hebben echter weinig succes gehad.

H3. Het ontstaan van de standaardtaal

Waar komt de Nederlandse standaardtaal vandaan? Ze is voor een belangrijk deel commissiewerk geweest. In de zeventiende eeuw gaven de Staten-Generaal de opdracht aan een groep vertalers om een 'officiële' vertaling van de bijbel te maken. Bij het maken van deze vertaling maakte die groep telkens een min of meer beredeneerde keuze over wat er geschreven zou worden. De statenvertaling

die zo ontstond werd vervolgens lange tijd in ieder (protestants) huisgezin in Nederland gelezen en vormde zo de basis van de geschreven standaardtaal.

De gesproken standaard kwam pas later op en is waarschijnlijk onder andere in universiteitssteden ontstaan: daar kwam de toekomstige elite uit allerlei delen van Nederland bij elkaar om te studeren. Zij pasten zich aan elkaar aan en vormden zo een gemeenschappelijke spreektaal die ze na hun studie, wanneer ze zich in hun geboortestreek als dominee of notaris vestigden, meenamen. Het aanzien dat ze hadden zorgde ervoor dat hun streekgenoten die bovenregionale taal gingen zien als de standaard.

Of de radio en de tv hebben bijgedragen aan de verspreiding van die gesproken standaard is maar helemaal de vraag. Wel kun je aan opnamen van vroeger goed horen hoe de norm in de loop van de afgelopen decennia steeds een beetje veranderd is.

College 2. Nederlands, goed en fout

H4. Waar komen onze normen vandaan?

Is 'extreem-rechts' een Nederlands woord? Dat hangt ervan af wat je als norm hanteert. Het woord blijkt bijvoorbeeld niet in recente edities van sommige woordenboeken te staan – als je die woordenboeken dus als normgevend beschouwt is 'extreem-rechts' geen echt woord. Er zijn echter andere normen: is het woord vaak gebruikt door sprekers van het Nederlands? Is het gevormd volgens bestaande woordvormingsprocédés? Volgens veel van die normen is extreem-rechts wel degelijk een gewoon Nederlands woord.

Taalnormen blijken gebaseerd te zijn op een groot aantal verschillende mogelijke criteria die elkaar soms weerspreken en in ieder geval voor een belangrijk deel cultureel bepaald zijn. Zo zullen weinig sprekers van het Nederlands menen dat een bepaalde vorm van het Nederlands verordonneerd is door God – terwijl we soortgelijke normen wel in andere culturen vinden.

Een andere norm die wij weinig hanteren – terwijl er misschien wel meer voor te zeggen valt – is: wat zeggen en schrijven succesvolle taalgebruikers? Wanneer je wilt weten hoe je het beste iets kunt uitdrukken zou je misschien beter kunnen letten op hoe Arnon Grunberg het doet dan hoe een schoolmeester voorschrijft dat het moet.

H5. Het spellingdebat

Zet twee Nederlanders bij elkaar en ze beginnen een discussie over spelling. Over geen onderwerp wordt bij tijd en wijle zo verwoed gediscussieerd als over weer een nieuwe spellingregel.

Een oorzaak hiervan is dat we de spelling op een bepaald moment in de negentiende eeuw als een overheidskwestie zijn gaan beschouwen. Sinds 1995 is er zelfs een spellingcommissie die in opdracht van de Taalunie naar de spelling kijkt. Omdat een commissie niet zo snel met de armen over elkaar zal gaan zitten omdat alles wel goed is zoals het is, betekent dit dat er altijd verandering komt. (In Engeland of Amerika bestaat er helemaal niet zo'n commissie en dus verandert de spelling veel geleidelijker. Voor het Duits is de ellende pas begonnen toen men ook daar de spelling als een overheidskwestie begon te beschouwen.) Bovendien nodigt die verandering steeds uit tot maatschappelijke discussie – als er toch van alles gewijzigd wordt, wil iedereen daar ook zijn zegje over doen.

H6. De wet en het Nederlands

Is het Nederlands de officiële taal van Nederland? Niet als je in de wet gaat kijken. Voor het Nederlands is er eigenlijk maar weinig geregeld – minder dan voor het Fries. Zo'n beetje de enige wet waarin het Nederlands expliciet als officiële taal wordt aangewezen is de Wet op het Hoger Onderwijs, waarin wordt gesteld dat het onderwijs in het Nederlands moet zijn. Niet geheel toevallig is dat hoger onderwijs bij uitstek een van de domeinen waar onze taal onder druk staat van het Engels: je gaat alleen iets regelen voor een taal als er gevaar dreigt.

Dat laatste is precies de reden waarom sommige staatsrechtgeleerden tegen opname van het Nederlands in de grondwet zijn, zoals wordt voorgesteld door (vooral) de ChristenUnie en het CDA. Die geleerden denken dat je de grondwet niet moet vervuilen met nutteloze bepalingen, terwijl de christelijke partijen juist denken dat er door opname van een artikel in de grondwet over het Nederlands een dam kan worden opgeworpen tegen het Engels en de verwording van de Nederlandse taal. Wie heeft er gelijk? En hoe staat het er voor in de ons omringende landen?

College 3. Nederlands, plat en zangerig

H7. De belangrijkste dialectgroepen

Hoeveel dialecten zijn er in Nederland? Dat hangt er maar helemaal vanaf hoe je precies telt. Omdat iedere Nederlander net een beetje anders spreekt dan iedere ander, zou je best kunnen volhouden dat er 17 miljoen dialecten zijn. De grenzen die dialectonderzoekers trekken zijn daarom ook tamelijk willekeurig: in een tamelijk recent grootschalig onderzoek van het Meertens Instituut werd verschil gemaakt tussen 613 verschillende Nederlandse dialecten. De belangrijkste variatie is daar wat betreft de onderzoekers wel mee afgedekt, maar er valt altijd nog meer te ontdekken.

Dialecten verschillen van elkaar en van de standaardtaal op alle denkbare niveaus. Allereerst zijn ze natuurlijk vaak te herkennen aan een eigen uitspraak – de zachte g in het zuiden, de ingeslikte n in het noorden – en aan een eigen woordenschat. Maar als je goed oplet, merk je dat ze ook allemaal een eigen zinsbouw hebben en een eigen manier om woorden te maken: verkleinwoorden bijvoorbeeld (boekkie, boekske, buukske, boekkien, enzovoort.)

Die variatie is langzaam maar zeker aan het vervlakken. Waar je vroeger maar van het ene dorp naar het volgende hoefde te reizen om een heel andere taal te horen, beginnen de talen van de dorpen meer op elkaar te lijken. Tegelijkertijd verdwijnen de dialecten lang niet helemaal: zolang mensen het belangrijk vinden om te laten horen waar ze vandaan komen, zal dat ook niet snel gebeuren.

H8. Wat is het verschil tussen een taal en een dialect?

Een taal is een dialect met een leger en een marine – dat is een onder taalkundigen zo bekende definitie dat niemand weet wie hem precies bedacht heeft. Het is natuurlijk een beetje grappig gezegd, maar er zit wel wat in. Zodra een groep sprekers van een bepaalde taalvorm graag wil dat hun 'dialect' een 'taal' heet, en zodra die groep ook voldoende macht verzamelt om anderen ervan te overtuigen dat zij echt een aparte taal spreken, spreken ze ook een aparte taal. Er bestaat geen wetenschappelijke, objectieve maat om vast te stellen of dialecten genoeg van elkaar verschillen om een eigen taal te zijn. Ook op de vraag waarom het Fries wel een taal is en bijvoorbeeld het Limburgs niet, kan het enige antwoord zijn: om politieke redenen.

De afgelopen decennia is er het een en ander te doen geweest om dit soort erkenningskwesties. In de jaren negentig tekende Nederland een Europees Handvest voor Regionale Talen of Talen van Minderheden, in eerste instantie met de bedoeling om alleen het Fries daaronder te laten vallen.

Onder druk van een lobby uit de andere provincies in het noordoosten van Nederland werd op een zeker moment echter ook het Nedersaksisch erkend – zij het op een minder verplichtende manier dan het Fries. Daarna vroeg en kreeg ook de provincie Limburg erkenning voor de eigen streektaal. Een aanvraag van Zeeland werd echter niet gehonoreerd – en ook hier speelde ingewikkelde politieke argumenten de belangrijkste rol.

H9. De dialectrenaissance

Terwijl er steeds meer kinderen opgevoed worden in een, eventueel regionaal gekleurde, variëteit van het Standaardnederlands, bloeit af en toe her en der het dialect ineens op in een omgeving waar het vroeger niet of nauwelijks leefde – dat van de cultuur. Er zijn enkele landelijk bekende bands en muzikanten die optreden in het dialect, er is een aantal populaire films gemaakt in het Brabants en de Bijbel is rechtstreeks uit het Hebreeuws, Aramees en Grieks vertaald in het Twents. Dit verschijnsel wordt met een groot woord ook wel ‘dialectrenaissance’ genoemd.

Waar komt die culturele belangstelling ineens vandaan? Het heeft misschien juist te maken met het feit dat het dialect uit het dagelijks leven verdwijnt: pas als iets verdwijnt, beginnen mensen er waarde aan te hechten. Zoals het mogelijk ook iets te maken heeft met de internationalisering en het sterker worden van Europa – dat zou mensen doen terugkeren naar de regio.

Belangrijk is in ieder geval dat de deelnemers aan de dialectrenaissance heel andersoortige mensen zijn dan de traditionele dialectsprekers – bijvoorbeeld omdat ze in het dagelijks leven veel minder dialect spreken. Ze gebruiken het dialect vooral als een soort embleem, om te laten zien wie ze zijn.

College 4. Het Nederlands en de moderne tijd

H10. De Nederlandse taalhouding

Hoe komt het dat de Nederlanders, die toch lange tijd een koloniale grootmacht zijn geweest, van het Nederlands geen wereldtaal hebben gemaakt? Hoe komt het dat onder de immigranten in Australië de Nederlanders de eersten waren die hun eigen taal opgaven en ook in huiselijke kring Engels begonnen te spreken?

Het heeft allemaal te maken met de Nederlandse houding tegenover taal. Aan de ene kant is die pragmatisch – er moeten niet te veel talen zijn, want dan wordt het ingewikkeld. Aan de andere kant is die ook beschermend tegenover de eigen taal – buitenlanders moeten hem maar liever niet spreken, want dan vervuilen ze hem alleen maar.

Die houding verklaart ook waarom Nederlanders omgekeerd van immigranten in Nederland verwachten dat zij hun eigen taal snel opgeven, en ook thuis Nederlands spreken. En hij verklaart waarom het voor andere buitenlanders (degene uit Europa, met de betere banen) juist soms zo moeilijk is om onze taal te leren: Nederlanders weigeren hun eigen taal met die buitenlanders te spreken en schakelen liever meteen over op het Engels. Ik ken zelfs Vlamingen die het is overkomen: zodra men in de winkel hoorde dat ze een ‘vreemd’ accent hadden, schakelde men over op het Engels.

H11. Taal en techniek

Er wordt wel gedacht dat radio en tv de belangrijkste factoren zijn in allerlei veranderingen in het Nederlands. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt echter maar heel weinig van de invloed van die media. Natuurlijk nemen mensen soms tijdelijk wel een woord of een grappige uitdrukking over van

de tv – maar heel diep gaat dat niet, en vrijwel al die uitdrukkingen raken ook razendsnel weer uit de gratie. Dat de massamedia veel hebben veranderd aan bijvoorbeeld de uitspraak of de grammatica is echter moeilijk aan te tonen. Andere ontwikkelingen, zoals het onderwijs en zelfs de opkomst van de telefoon lijken veel belangrijker geweest: het lijkt voor het overnemen van normen veel belangrijker dat je als 'leerder' ook af en toe iets terug kunt zeggen om te controleren of de manier waarop je dat doet ook klopt.

Toch is de opkomst van de techniek continu vergezeld gegaan van wantrouwen en klachten: gaat dit alles niet ten koste van onze taal? Wordt het Engels ons niet opgedrongen en holt de kwaliteit van de communicatie door alle nieuwe mogelijkheden niet achteruit?

H12. Enkele moderne ontwikkelingen in het Nederlands

Tot slot nemen we een paar recente veranderingen in de uitspraak van het Nederlands onder de loep. Bijvoorbeeld waar het gaat om de uitspraak van de r-klank. Enkele eeuwen geleden moet niet alleen heel Nederland, maar heel Europa die medeklinker hebben uitgesproken met een rollende tongpunt-r. Inmiddels zijn in een steeds groter gebied andere uitspraakvormen in opkomst.

Sommige mensen ergeren zich aan bepaalde uitspraakvormen van de r: de zogeheten 'Gooise r' is bijvoorbeeld een bron van ergernis. Wat veel minder opvalt, is dat de l tegelijkertijd aan een soortgelijke verandering onderhevig is. Doordat deze verandering minder opvalt is het waarschijnlijker dat ze ook door zal zetten, net als enkele eeuwen geleden.

Aanbevolen literatuur

R. van den Berg en M. van Oostendorp. *Dat is andere taal*. Utrecht: Winkler Prins, 2012

J. Nortier. *Nederland meertalenland*. Amsterdam: Aksant, 2009

N. van der Sijs (redactie). *Dialectatlas van het Nederlands*. Amsterdam: Bert Bakker, 2011

N. van der Sijs en R. Willemys. *Het verhaal van het Nederlands. Een geschiedenis van twaalf eeuwen*. Amsterdam: Bert Bakker, 2009

Een aanrader is ook het tijdschrift *Onze Taal* dat wordt uitgegeven door het Genootschap Onze Taal en dat tien keer per maand op een onderhoudende manier informeert over allerlei aspecten van het Nederlands en zijn dialecten – en soms ook van andere talen.

Daarnaast schrijft Van Oostendorp bijna dagelijks een blogpost over taal voor *Neder-L*, een elektronisch tijdschrift over de Nederlandse taal- en letterkunde.

Colofon

Home Academy geeft hoorcolleges uit voor thuis en onderweg. Direct te downloaden of onbeperkt te beluisteren in de Home Academy Club. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door boeiende sprekers. Zo kan je kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank. Download de Home Academy app voor het beluisteren van onze hoorcolleges op een mobiel of tablet.

Kijk verder op www.home-academy.nl

Uitgave Home Academy Publishers
Middelblok 81
2831 BK Gouderak
Tel: 0182 – 370001
E-mail: info@home-academy.nl

Opname	Sandro Ligtenberg (Leiden, februari – maart 2012)
Stem Inleiding	F.C. van Nispen tot Sevenaer
Muziek Intro	Cok Verweij
Mastering	Frits de Bruijn
Vormgeving	Floor Plikaar

© Hoorcollege Copyright 2012 Home Academy Publishers B.V.
ISBN 978 90 8530 901 897 3
NUR 623, 77, 78

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.